

חילופי משמרות וזמנים

נתן רוטנשטרייך

ובתגובה של הודיה הוא נוטה להודות ולהוסיף ולהודות. ככל שהיתה באישיותו של בן־גוריון עוצמה משל עצמה הרי מעמדה החאריסמאטי, מכוח ההשראה שבחסד, שיקף גם צד של חולשה בציבור הישראלי. העובדה שעם עילוי של האיש, הוא, הציבור גופו, לא נתעלה. הלויא־ליות למדינה נתפרשה לרבים, מתוך הערצה, כדבקות בראשה. נמצא שדמות האיש האפילה במקצת אף על המדינה עצמה, במידה שהנאמנות למדינה נעשתה בלי יודעים נאמנות לאיש הנערץ.

ב.

הישגיה של מנהיגות בן־גוריון אינם מוטלים בספק, כי הם בולטים לעיני כל. הישגים אלה ניתן להעמידם על שלושה ענינים מרכזיים:

א. עצם המעמד שאליו הגיע עם ישראל, מעמד המיוצג ומבוטא בקיומה של המדינה.

ב. העובדה המכרעת כי הישג המדינה, לא נתפרש כסופה של הדרך וכהזמנה לנוח על זרידפנה, אלא נתפרש והובן כשעת־כושר חדשה. הרעיון של קיבוץ גלויות היה ביטוי עניני, ולפרקים סיסמתי, לתוכן חדש שתנועת התחיה היהודית בקשה לקנות לעצמה על פרשת־דרכים זו של מעבר משאיפה למעמד ממלכתי אל מציאות של מעמד ממלכתי בפועל ממש.

ג. העובדה שהמעמד החדש והתוכן המבוקש החדש, באשר נקשרו לאישיות חיה, שוב שמשו גורם מלכד לחברה הישראלית ובמובן מסוים לעם ישראל כולו. האישיות המלכדת ליכדה ככוח עצמה ובכוח מפעלה האוביקטיבי.

אין זה מנין ההישגים כולם. הרי זה נסיון למצוא את המכנה המשותף להם במדה שמכנה משותף זה קשור בסמכותה של האישיות המרכזית.

ג.

אין לטשטש בשום פנים — וזאת למען האמת ההיסטורית וההינכית — את חולשותיה של מנהיגות זו כפי שאפשר לראותן בפרספקטיבה קצרה.

היתה בה במנהיגות זו חולשה עיקרית אחת: אי היכולת לתרגם את העקרונות העליונים של עצמה ושל תפיסתה המדינית והחברתית לשפת יום־יום, ולפחות לשפה של „עקרונות־ביניים“. שיהיו מתווכים בין העקרונות העליונים לבין חיי

אמרו עליה על צרפת שהמשבר הוא בה מוסד מדיני. מדינת ישראל, אף כי אינה מצטיינת ביציבות ובליכוד מדיני בולט, אין לומר עליה כי המשבר מרחף על חייה בכל שעה וכי הוא בה גורם קבע בנוף המדיני. אחת הסיבות שמנעו את כרוניות המשברים בחיינו הוא לא רק משקלה המכריע של תנועת הפועלים ביחסי הכוחות (אשר הפילוג מחבל בה קשות) אלא גם העובדה כי בהגה המדינה החזיקה אישיות שסמכותה לא היתה תלויה בתפקיד שניתן בידה. ההודיה בסמכותה של אישיות זו קדמה מבחינת הזמן והענין לסמכות שנבעה מעמדתה במערכת השלטון הישראלי.

עם פרישתו של דוד בן־גוריון מתפקידו חל שינוי יסודי במבנה החיים הפוליטיים בישראל, וראוי שניתן דעתנו על שינוי זה ונעריך את חילופי המשמרות שאירעו כתוצאה ממנו.

נשאל עצמנו תחילה על מה הושתתה סמכותו הבלתי־מוסדית של האיש?

א. קדימת הסמכות לעמדה השלטונית נתבטאה בצד ההיסטורי. יושב־ראש ההנהלה של הסוכנות היהודית היה לראש ממשלה. נמצא שהיה זה מעבר ממעמד מרכזי במערכת האבטונומיה היהודית בימי המנדט למעמד של ראש השלטון היהודי בתקופה המלכותית. צד זה של רציפות הוא היסטורי־מסורתי ביסודו, אך הוא הוסיף משקל של סמכות לאישיות.

ב. מקומו של דוד בן־גוריון במלחמת השחרור, כמחוללה ומנהיגה, הקנה לו סמכות של ראש מניחי היסוד למדינה. נמצא שמקומו במדינה לא היה מותנה במקומו בה אלא במקומו לגביה.

ג. עצמתה של אישיות בעלת תנופה ומעוף, הגוטה לדון בשאלות גדולות, והמבקשת להפליג לתוך מערכות של ענינים גדולים שמעבר לשעה. נטיה זו לבשה לפעמים צורת ביטוי פסקני והותך, ובין שהסכמת לדעתו ובין שלא הסכמת, אי אפשר היה שלא להודות בשפע החיוניות ורחבות־המעוף של האיש. שפע זה לפרקים לא זו בלבד שלא היה מותנה במעמד השלטוני, אלא שמעמד זה אף הפריע אותו.

ד. אישיות המעוררת הד הודיה מכוח סמכותה של עצמה מעוררת גם הד והודיה הפועלים ונמשכים אף טכוח עצמה משנמצא אדם במצב

מערכת החיים הציבוריים בישראל לשם הסקת מסקנות לקראת העתיד.

ד.

הדין לשאול כיצד אירע שהמערכת של עקרונות המדיניות והנהוג בישראל לא מצאה את גבושה בעקרונות-ביניים ובמציאות הממשית של חיי החברה הישראלית? ודאי שבמדה רבה תלוי הדבר במצבם של הכוחות הציבוריים בישראל ובפרץ הרעיוני והמוסרי שניבעה בתוך החברה עצמה. אולם יש קשר בין מציאות זו לבין מעמדה של האישיות המרכזית אצלנו, ועל קשר זה ראוי להעיר בקצרה.

א. העבודה עצמה כי בן-גוריון ייצג את העקרונות הגדולים של החברה והמדינה לא נתנה לו עצמו לתרגם עקרונות אלה למישור של עיקרי פעולה ונהג. קושי זה של תרגום עצמי אינו אופייני לחיי המדינה בלבד: כיוצא בו אנו מוצאים בשטחים שונים של פעילות אנושית, במדע, בפילוסופיה וכו'. מבחינה זו יש לומר כי יצירת רציפות של מעבר מתחום העקרון לתחום החברה, ככל שהיא בעיה פוליטית, היא בעיה אנושית בכלל.

ב. בשביל אישיות שעמדה בראש העם בימי המלחמה, ובימי מלחמה כזאת לא כל שכן, יתכן שכל מה שבא אחר-כך מצטייר בהכרח כמין „אנטי-קלימאכס“. ככל שאישיות כזאת מבקשת למצוא את המעבר משלב של מלחמה לשלב של שלום היא רואה לעתים קרובות מעבר זה כירידה הכרחית שאין מנוס ממנה, ירידה משיא של מאמץ ומתיחות למישור של חיי יום-יום. ההירוואיות היא בעיני מנהיג המלחמה אמת-המדה, וקשה עליה גילוי ההירוואיות בפרתה הפשוטה, ועל כל פנים, ההזדהות עמה.

ג. ויליאם גיימס דבר פעם על הצורך ב„תמורה המוסרית למלחמה“, לפי שיצא מן ההתבוננות בחיי החברה ומצא שבימי מלחמה נוחה החברה למאמצים מוסריים שאינה מתעלה לרמתם בימי שלום. זו היתה התבוננות בחיי חברה של אדם שעמד מן הצד. אדם שאינו עומד מן הצד, אלא הוא מנהיג במלחמה, מדרך הטבע שהוא נוטה לראות את המלחמה לא כמציאות בעלת מטרה מוגדרת אלא גם כמציאות בעלת קצב חיים משל עצמו. אנטי-קלימאכס אפשר שיתפרש למנ-היג המלחמה כשקיעה בקטנות. בין כה וכה, לא ניתן לקטנות המעמד המגיע להן, הוא המעמד של רקע יצירת קלסטר-הפנים של החברה. מנהיג במלחמה אפשר שיהיה נוטה לראות את קצב החברה כקצב של קאטאסטרופות ולא כקצב

יום-יום. במידה לא-מועטה זוהי, כמובן, גם חולשת התקופה, שלא נמצאו בה אנשים מסייעים, אשר הם יהיו המתווכים בין העקרונות לבין המציאות ועל ידי כך ימלאו את החסרון.

איי-יכולת זו באה על ביטויה בכמה משטחי חיינו:

א. הרעיון של קיבוץ גלויות לא חרג מעבר לפעולות אדמיניסטרטיביות-ארגוניות ולא הפך לאוירה ציבורית ומסכת מצוות וסגנון חיים, שיהיו אופפים את האדם מישראל בכל יום ובכל שעה, ולא רק בשעת הפעולה עצמה ובתחומם של האנשים העוסקים בכך במישרים.

ב. תחושת הכרחיותו של הקשר לעם ישראל שמחוץ למדינת ישראל, אשר ציינה מנהיגות זו, ביטויה היה זרוע מעלות ומורדות: מכאן חידוד ראדיקאלי-צודק של הרעיון הציוני, ומכאן טשטוש אופורטוניסטי בתחומם של היחסים היום-יומיים עם היהודים כמות שהם, לרבות ובעיקר היהודים הרוצים להיות ציונים ולא רק שוחרי טובתה של מדינת ישראל.

ג. ההכרזות הרצופות והכנות על מקומם המרכזי של ערכי הרוח בישראל ועל מעמדה הרוחני, שבכוחו ובשפועל, של המורשה והיצירה הרוחנית של עם ישראל, לא הביאו אלא לידי מאמץ קלוש בלבד לתרגם הכרזות אלה לשפת החיים הציבוריים של המדינה. הדבר היה בולט ביותר על רקע תופעות רבות המציינות את התקופה, כגון העדר עידוד למחשבה חפשית, הנמכת קומתה של המנהיגות הציבורית, אבדן הרעננות הרעיונית של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, הסחת הדעת מאמת-מדה מוסרית בחיים הציבוריים וכו'.

ד. ההכרזה על דבקות במורשה החלוצית באה מתוך טשטוש תחומים בין עבודה עברית לעבודה עצמית; ההכרזה על דבקות בסוציאליזם באה על רקע תקופה של טשטוש ערכים סוציאליסטיים בתוך התנועה וזרעית מבוכה לא-קונסטרוקטיבית בקרב התנועה הקיבוצית.

ה. הדבקות הנאמנה והכנה ברעיון השלום באה מלווה באתמוספירה מעובה סביב הערבים היושבים בישראל והעדר זהירות התאפקות ביחסים שבין ישראל לבין העולם הערבי.

דיון זה בצדו השני של המטבע אין בו רטון ואין בו ביטוי לבקורת על אישיות ביוגרפית. יתכן שבן-גוריון מרגיש בחולשות הללו, ויסיק מהן את מסקנותיו שלו. ענינו של דיון זה הוא קביעת העובדה הלא-אישית על התקופה שהאיש עמד בראשה וקביעת הבעיות המציינות את

לעקור תכונות וגילויים של חולשה. אדרבה, יש בה כדי לחזקם וליצבם.

מבחינה פוליטית מן-הדין שהכניסה למציאות של שלטון מוסדי תתלווה מאמץ ותודעה של תרגום העקרונות הגדולים לעקרונות-ביניים, עקרונות משניים, לשם הכוונתם של חיי יום-יום. האישיות החאריסמאטית רשאית להאמן לעקרונות הגדולים בלבד. זה כוחה, ואולי במקום שאתה מוצא את כוחה שם אתה מוצא את חולשתה. אולם במערכת של שלטון מוסדי הקרוב יותר לפי טבע מהותו למציאות ולשאלותיה אין מקום לאותה נסיגה ולאותה עליונות מחפה של עקרון גדול. כאן צפויה סכנה — שהיתה ממשית גם בתקופה קדמת — של דרדור התוכן הגדול לפראזה בלתי מחייבת. על כן מבחינה פוליטית אין דרך אחרת אלא הרתמות בעולם של העקרונות המשניים, יצירת אורה ציבורית של נשיאה בעול, זהירות ביוכוה, הרמת קרנם של החיים החלוציים, וייצוב היחסים עם העולם הסובב היהודים בגולה. בזה בלבד ימצא הצדק האר-ביקטיבי לחילופי המנהיגות בישראל.

מבחינה חינוכית בולטים שני עניינים: מה שניתן עד עכשיו בכוח החאריסמה מן ההכרח שינתן מעתה על-ידי המופת האישי והמאמץ המוסרי. תקופת הפרווה בישראל היא המבחן האמיתי שלה, ומן הדין כי סגנון החיים הציבוריים יהיה הולם את המעמד האוביקטיבי של התקופה: סגנון של צניעות והתאפקות והרחקת האזרחים מערפל החגיגות הזורעות מהומה ומסיחות את הדעת מן העיקר.

ואף זו: בשביל צבור הפועלים, וביחוד בשביל מפלגת פועלי ארץ-ישראל, מסתיימת תקופה של חיים על חשבון ההון והרבית של ההון. אין לפניה דרך אחרת אלא — אם נמשיך את המשל — יצירת הון השקעות חדש. הדברים אמורים הן בצד הרעיוני והן בנהוג היום-יומי. עוד מעט ויקום דור אשר לא ידע כי היה זמן שלא היתה מדינה. על כן ההסתמכות על מקומה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל בהקמת המדינה שוב לא יהיה בה כדי להוכיח דבר למי שאין לו חויה עזה של תקופה טרום-ממלכתית. ההסתמכות על האישיות הגדולה כסיסמה והפרכתה לדגל, היתה בין כך ובין כך קרובה להדרדר למצב שעליו אמר המשורר: „אללי כי הייתי איסתרא בלגינת” כמ”.

התבונה המדינית היא לעשות שעת משבר לשעת כושר. במקרה שלנו אין זו רק תבונה מדינית אלא הכרח הגורל.

אורגאני. אך דוקא המציאות האנושית של החברה הישראלית מצריכה את האורגאניות. אין פירושו של דבר כי אין מקום לגידול על דרך הקפיצות. אדרבא: אולם קצב של קפיצות אף הוא בגדר של גידול אורגאני ומבחינה זו הוא שונה מאמת המדה של השיא, היא אמת מדה של מאמץ מלחמתי.

ה.

חילופי המנהיגות הישראלית — והעובדה, שיתכן כי חילופים אלו הם, כתקנת רבים, רק לזמן-מה, אינה פוגמת בהערכה זו — יש לראותם על רקע טיבה של התקופה שעליה הוטבע חותמה של המנהיגות הקדמת, שנוסף להיותה חאריסמא-טית מצד תכנה הפנימי היתה חאריסמאטית מפאת עצם מעמד הראשוניות שנסתווה לה. מעמד זה מובן שאין לחזור עליו, שהרי על פי העקיבה הפשוטה שני בא לאחר הראשון.

אולם חילופים אלו יש להם, או ביתר דיוק מן הדין שתהיה להם, משמעות מעבר לצד האישי. מן הדין שתהיה להם משמעות סטרוקטוראלית, מדינית וחינוכית.

מבחינה מיבנית נכנסת עתה מדינת ישראל לפרק-זמן שבו לא יהא קיים העודף החאריסמאטי של האישיות מעל לתפקידה השלטוני ומעל לכוחה המוסדי. מעו זה עלינו להוציא מתוך רב ככל האפשר. עלינו לטפח בתוכנו את התודעה כי שלטון הוא תפקיד וכי הוא שרוי ביחסי גומלין עם החברה ועם הצבור הכפופים לשלטון. עלינו לטפח את ההכרה כי שלטון הוא ענין פרוזאי, וצורך הוא שנעשה את המאמץ העליון שלא להוסיף על ההילה שיש לו לשלטון בין כה וכה בתוקף העמדה האוביקטיבית המתיחדת לו בחברה.

הצורך לחזק את המשמעות המוסדית של השלטון חשוב במיוחד, שהרי צפויה לנו סכנה של געזעים מתמידים לאישיות החאריסמאטית ולשיבתה. מבחינת ראש הממשלה הפורש יהיה זה דבר פאראדוקסאלי ביותר, שהרי מי כמוהו הבליט את משמעות המעמד הממלכתי כמעמד אוביקטיבי. ועל כן הדין הוא שהקושי לא יהא מצד זה. אך יש לחשוש לקושי מצד החברה, שתפרש את חולשתה כתוצאה מהסתלקותה של הדמות המרכזית בעלת העוצמה המיוחדת ותמצא כי בה גופה אין עוצמה של תקון. על כן תהא החברה חשה שהיא זקוקה לאישיות הגדולה. אך דבקות רומאנטית כזאת — אם תעלה — תהא עצמה תוצאה של חולשה, פחד, העדר עוז ואומץ-לב. על כן-ההתרשקות על האישיות אין בה כדי